

Naxçıvan xatirələri

GƏZDİM, GÖRDÜM, YAZDIM...

Sevindik NƏSİBOĞLU

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Şamil Əlirza oğlu Rasizadə Azərbaycan SSR-nin indiki Kənd Təsərrüfatı naziri oldu. O qədər tanınan oldu ki, ziyafətlərinə Müslüm Maqomayev, Niyazi Tağızadə gəlirdi. Onun kitabları da var və hal-hazırda Milli Kitabxanada saxlanılır. Əlirza Rasizadənin bir tərcüməsi də var Milli Kitabxanada, adı «Tomas Mordan Leninədək» kitabıdır.

O, «Müqəddəs Stanislav», Azərbaycan SSR-nin Əmək Ordeni ilə təltif edilmişdi. Qırmızı Əmək Bayrağı Ordeni isə ölümündən sonra alıb. Hamısı da maarifləndirmə işlərinə görə. Əslində, Azərbaycan SSR-nin indiki Təhsil naziri olmalıydı, olmadı.

Onun haqqında bir çox xatirələr yazılıb; Səməd ağa Ağamalıoğlu, Dadaş Bünyadzadə və başqa şəxsiyyətlər yazıb. Lakin, mənim oxuduğum Vikipediyanın da səhvləri var. İngiltərənin arxivindən Bakını almaq istəyən ingilis general Lionel Danstervilin «Danstervil» xatirəsini elektron variantda vərəqlədim. Axtar bölməsinə «Əlirza, Rasizadə, Naxçıvan» və sair sözlər yazdım, çox ələk-vələk etdikdən sonra Lionel Danstervilin Əlirza Rasizadəni tanımadığını və onun haqqında xatirəsində yazmadığını həqiqəti ilə tanış oldum. Vikipediya Əlirza Rasizadə məqaləsinin Xatirələr bölməsində isə Lionel Danstervilin Əlirza Rasizadə haqqında kiçik də olsa bir xatirənin yazdığı yazılmışdı. Bu, səhvdir!

Əlirza Rasizadəni görməyən, vəfat etdiyi il doğulan, lakin, yenə də onun haqqında eşidən, Şerqin Şekspirinin qızı Turan Cavid yazırdı ki, Əlirza Rasizadə-qardaşı Hüseyn Cavid və onun həyat yoldaşı Mişkinaz Cavid ilk dəfə Bakıya apardıqdan sonra özü Naxçıvana qayıtdı. Naxçıvan MSSR qurdu. İlk iclasında iştirak etdi. Təhsil yolunda həmişə addımlayacağına and içdi və Naxrevkomun (Naxçıvan Revolyusyon (İnqilab) Komitəsi) Maarif komissarı (indiki təhsil naziri) oldu. O, Azərbaycan SSR-in komissarı olmasa da, Naxçıvanın oldu. O, öz doğulduğu torpaqda işləmək istəyirdi və işlədi də. Ölənə qədər.

Səməd ağa Ağamalıoğlunun, Dadaş Bünyadzadənin, Məmməd Səid Ordubadinin Əlirza Rasizadə haqqında yazdıqları isə mübahisəlidir.

Ondan sonra da Şamil Rasizadə onun yolunu davam etmək üçün meydana çı-

xırdı. Şamil Rasizadə atasız qalanda onun vur-tut 7 yaşı var idi. Ağlı kəsəndən sonra düz 1 il görə bildi atasını. O, görmədi, görə bilmədi doya-doya bacısını. Onlar da Hüseyn Cavidin taleyini yaşadılar. Hüseyn Cavidin ailəsi Cavid tez itirdi, onların Tumrus adlı körpələri isə 1921-ci ildə doğuldu, 1924-ci ildə vəfat etdi. Əlirza Rasizadənin ailəsi isə Əlirzanı Caviddən də tez itirdi. Təsəvvür edin, evin bütün yükü 23 yaşlı dul ananın üzərinə düşür. Bir də ki, onlar da Tumrus kimi bir balanı itirdilər. Onlar Cəmilə adlı bir körpəni elə Tumrus yaşda olarkən itirdilər. Lakin, belə acı dolu ailənin anası Səkinə və Səkinənin ailəsi ona, Şamilə əsl atalıq edirdilər. Şamil belə vaxtda çətinliklərə tez sinə gərirdi.

Sonra Şamil böyüdü, oxudu, aqronom oldu. O, bir kəndin yox, bir ölkənin təsərrüfat komissarı olmaq istəyirdi. Buna görə də o, Azərbaycan SSR-in Ali Sovetinin üzvü oldu. Əvvəl komissarlıqda işlədi, sonra müxtəlif şöbələrin rəisi oldu. Axırda ona sədrdən ömrü gəldi: Kənd Təsərrüfatı komissarı vəzifəsindən azad olunsun! Yeni Kənd Təsərrüfatı Komissarı isə Rasizadə Şamil Əlirza oğlu olsun!

Şamil Rasizadə gənc deyildi, ailəli idi, gəncliyini komissar olmağa həsr etmişdi.

Onun sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Əcdadının, atasının və elə sonda - özünün amalı, arzusunu reallaşdırmağa bilirdi. Gözünü ömrün sonuncu cümləsindən çəkmirdi: Yeni Kənd Təsərrüfatı komissarı isə Rasizadə Şamil Əlirza oğlu olsun! Rasizadə Şamil! Əlirza ASSR-də komissar olmağı arzulayırdı, arzusu reallaşmayacağı təqdirdə isə oğlunun komissar olmasını arzulayırdı. Reallaşdı.

Əlirza Rasizadə körpə olarkən atasının arzuları da reallaşdı. Rasizadə köklü-budaqlı olmaq istəyirdi, o, an yaxınlaşırdı.

Şamil bunu bayram bildi, öz soyunun bayramı. Ruhlari daha da şad etmək üçün böyük bir qonaqlıq keçirdi.

Qonaqlıqda kimlər yox idi ki, kimlər?.. Niyazi Tağızadə, nəvə Müslüm Maqomayev, bir çox tanınmış müğənnilər, alimlər, partiya üzvləri və s. Qonaqlıqda elə bil Əlirza var idi, çünki, bəxti yox, üzü və digər əlamətləri Şamil Əlirzaya bənzədirdi.

Şamil Rasizadə Qarabağ atıcılığını da bərpa etmişdi. Onun başlıca addımlarından ən əsası və ən tanınan əməli bu idi. O, Azərbaycanın oğlu idi - Qarabağın oğlu idi. Qarabağda doğulmasa da onu Qarabağla milli dəyərlər birləşdirirdi. O, atların olduğu meydanı izləyirdi. Orada bir at var idi ki, şahə qalxır, cövlan edirdi. Özünü tanıdırdı ki, polonu mənə baxdıqdan sonra yaradıblar. Sizin polo dediyiniz çövkəndir, çövkən. Onun gözü dudu atın Qarabağ atı olduğunu gördükdən sonra. Dedi ki, mütləq bu at tanınmalıdır, çoxaldılmalıdır. Bu at bir gün elə at olmalıdır ki, dünya stadionu bu ata baxmalıdır.

Şamil Rasizadə 1980-ci ildən ömrünün sonuna qədər durğunluq dönəmi yaşadı. Yorulmaz olduğu işindən təqaüdlə çıxdı. Dönəm iqtisadiyyat cəhətdən krizis dövrü olduğu üçün çox yoxsullaşdı, tez qocaldı. 1980-ci illər vəziyyəti yaxşı idi. O, Azərnəşrin təsərrüfat şöbəsində işləyirdi. Bir hadisəyə sarsıldıqdan sonra saç lap tez ağardı. Yoldaşı Bilqeyis xanım 1981-ci ildə vəfat etdi. Mənim analıq hissəsinə min dastan qoşmağa müvəffəq olacağım anası Səkinə

xanım 1985-ci ildə vəfat etdi. Bu sarsıntılar ona maddi təsir etmirdi, mənəvi və psixoloji təsir edirdi. Lakin, 1990-cı illər yoxsul oldu. Lakin, əziyyətlə 1 yarımkürə ötəyə - Amerikaya gedən və orda oxuyan oğlu ona pul göndərdi. Və artıq Silikon vadisinə uzaq yol qalmırdı...

Şamil Rasizadə 1 iyul 1993-cü ildə vəfat etdi. Rasizadələrdən bir adam əksildi, min adam artıdı 1 iyul günü. Onun öyrətdikləri, işçiləri, əməlləri və ən əsası - yolu, həyatı vardı. Bu yolda addımlayan, onun şagirdləri olan və onun əməllərinə dəyər verən də Rasizadədir.

Şamil Rasizadə vəfat etdikdən sonra növbə Oqtayın, Ülfətin, Əlirzanın idi. Düz oxudunuz, Əlirza. Adı Əlidir, mən ona Əlirza demək istəyirəm. Şamil Rasizadə ilə Bilqeyis Rasizadə-Vəliyevanın 1947-ci ildə ilk övladları doğuldu. Onun adını Əli qoydu. Şamil artıq nəslədən-nəslə keçən bu rəvayət və həqiqət olan məlumatı bilirdi. Ona görə də oğlunu qaldırdı və hamıya göstərdi Qulunun etdiyi kimi.

Əlirza Rasizadə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tarix fakültəsində təhsil alıb. Sonra bir müddət dosent və kafedra müdiri, professor olub. O vaxt Amerikaya və ya Asiyaya getmək qadağan idi, lakin, Əlirza ona görə Elmlər Akademiyasının Yaxın və Orta Şərq Xalqları İnstitutuna girir.

1983-1990-cı illərdə Moskvada işləyir. Yevgeni Primakovla görüşür və onun tövsiyəsi ilə Xarici İşlər Nazirliyinin müşavirlər qrupunun üzvü olur.

1991-ci ildə SSRİ dağılır və Əlirza nəhayət, bu zaman istəyinə nail ola bilər. Soyunun ən ucqar nöqtədə belə demək olar ki, qərargahını qurur. Çünki o, Rasizadədir və uzaq ölkədə - Amerikada yaşayır. Artıq nail olub istəyinə Məşədi Qulu. Bəzi mövhumatçı soyların əcdadları qəbirlərində çevrilərkən indi Məşədi Qulu rahat, şad, xürrəm uyuyur.

Əlirza Rasizadə mənim üçün 2-ci Lütfi Zadədir. Çünki onun da kəşfi olub. Artıq dövr dəyişir, zaman dəyişir. Əl-Xarəzmi əvvəl alqoritmin atası idi, indi alqoritmin atası Əlirza - Alek Rasizadədir. Onun Rasizadə alqoritmı var ki, Amerikada tanınır.

O, bunu nəyə görə etmişdi? Atasının ruhunu şad etmək üçün.

Çünki atası min bir əziyyət ilə onu oxudub Moskvaya və Amerikaya göndərmişdi. İqtisadi böhrandan atasını qurtarmaq üçün ona pul göndərir və həm də təqaüddən sonra iqtisadi böhran yaşayan Şamilə olmasın deyər yaratdı. Əlirza Rasizadə alqoritmını Aleks. Lakin bu, sadəcə, neftçilərə şamil olunurdu. Ümumi şəkildə alqoritm belə görünür: neft və qaz hasilatının və ya qiymətlərinin aşağı düşməsi - xəzinəyə neft dollarları axınının sinxron azalması - yerli valyutanın devalvasiyası - dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin dollar hesablanmasında azalması - dövlət aparatında ştatların, idarə və təşkilatların ixtisarı-əhəlinin alıcılıq qabiliyyətinin düşməsi - məhsullar, mallar, xidmətlər və daşınmaz əmlak qiymətlərinin dollar ekvivalentində azalması - idxalın və gömrük yığımlarının azalması-özel sektorunda ümumi müflisləşmə və işçilərin kütləvi ixtisarı - vergi bazasının sıxılması - büdcə işçilərin maaşları və sosial müavinətlərin kəsilməsi - kütləvi işsizlik və əhəlinin yoxsullaşması - ölkənin üçüncü dünya dövlətləri arasındakı qanuni yerinə düşməsi...

Yəni, Rasizadə dedikdə Əlirza Rasizadənin nəslə də yada düşür. Rasizadə dünyasının Əlirza Rasizadə qitəsi var. Belə də nəzər yetirin. O zaman biləcəksiniz, Naxçıvan daha necə övladlar yetişirib, vətənimiz, millətimiz, müstəqilliyimiz, bütövlüyümüzə nəminə yetirir və yetirəcəkdir...

“Ögey ana”nın müəllifi -
Həbib İsmayilov

...Uşaq vaxtı mənim üzündə böyük əzəmət, zəhm və ciddilik görüb qorxduğum 5 şəxs var idi: Hindistanın “Allahı” lal Məhər Baba, Asəf Zeynallı, Cəfər Cabbarlı, Fikrət Əmirov və Həbib İsmayilov.

Həbib İsmayilov çox zəhmli kişi idi. Üz cizgilərindən bəlli idi böyük zəhmət çəkdiyi, heç nədən qorxmıdığı, filmlərdə həqiqəti və realizmi təbliğ edən realist olduğu. Üzündən bəlli idi əzəməti və elə əməlinə də. Ciddi kişi idi Həbib İsmayilov.

Bir film var ki, məzmununu hamı əzbərdən danışa bilər. Təəssüf ki, müəllifi onu ssenari olaraq yazıb, roman olaraq yox. Roman olaraq yazsaydı, hamı oxuya, film ilə müqayisə edə bilərdi.

Pis olmağa ehtiyac yoxdur, «Ögey ana»-nı hamı tanıyır, hamı o filmə baxıb. Kim tanımır İsmayılı, «Ögey ana»-nı? Deməli, nə Həbib İsmayilovu tanıyır, nə Nəcibə Məlikovanı, nə də Ceyhun Mirzəyevi. Çünki, onların zirvəsi olub «Ögey ana» filmi.

Qeyd etdiklərim eynən «Böyük dayaq»a da şamil olunur. Kim ki, Qarışı tanımır, onda Həsən Məmmədov zirvəsini tanımır. Çünki, Həsən Məmmədovu kinoya 1962-ci ildə Həbib İsmayilov «Böyük dayaq» filmi ilə gətirib. Ələsgər Ələkbərovun da son filmi bu film olub.

Bəs kim idi Həbib İsmayilov? Tanınmayan rejissor, ssenarist, yoxsa, hamının adını əzbər bildiyi zirvə?

Mən deyərdim, Azərbaycan kinosunu zirvə edən şəxs - Həbib İsmayilov.

İsmayilov Həbib Ələkbər oğlu 21 fevral 1906-cı ildə Naxçıvanda dünyaya gəlib. 1931-ci ildə Moskvada Dövlət Teatr İnstitutunun rejissorluq və aktyorluq fakültəsini bitirib. 1931-1943-cü illərdə bir çox teatrlarda rejissor və aktyor olub. Düz 12 il teatrdə işləyib, lakin, sonra kino işçilərinin tövsiyəsi və özünün istəyi ilə kino sənətinə gəlib. Onun başlanğıcı və parlamaşı elə burdan, 1944-cü ildən başlayıb. Arzusundan doya bilmirmiş.

(Davamı 12-ci səhifədə)

Davami var)